

ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ «ЗАПЛИВ»

Враження ті настільки яскраві, що не йметься віри: невже минуло майже двадцять років? Власне, й тоді важко було повірити, що все це не сон. Посеред світу, сповненого тривог та пекучих проблем, надто посеред наших тодішніх нестатків, обчислюваних інфляційними купоно-карбованцями, – отака неймовірна за своїм задумом і нездійсненна, здавалося, за масштабами акція: міжнародний письменницький круїз морями. У назві, щоправда, означене було одне – «Хвилі Чорного моря», проте деякі документи містили уточнення: «Зустріч поміж трьома морями» або «Зустріч трьох морів» – себто ще Егейського, а також чи то Іонічного, а чи... Балтійського, хвилями якого проплив попередній аналогічний круїз двома роками раніше (1992).

Мені цей дарунок звалився в образі стрімкого, як болід, Юри Покальчука. Він летів назустріч отам, де у витoku Хрещатика ще існувала тоді їдальня «Червоний мак». На ходу привіталися, на ходу сповістила йому, що мене прийняли до Спільки письменників: він знав ту епопею, той гідний Гіннеса казус упередження та відторгнення, що розтягся на дванадцять років. Вже й Моренець мені пояснював, що чим довше критик працює поза Спількою, тим важче Спільці його адаптувати, вже й Жулинський по-батьківськи радив зробити якийсь виразний жест: написати, наприклад, про нову книжку впливового тоді спілчанського чиновника... Якось «під настрій» пробувала забрати свої документи, – їх довго шукали, знайшли на полиці для померлих і від деякого замішання переконали не забирати... «Ось побачиш, – запевнила Соломія Павличко, – тепер приймуть!». Тож Юрко пригальмував і сказав «О!» – тепер, отже, ніщо не завадить йому включити мене до складу української делегації на «Хвилі Чорного моря»! Бо що ж таке, мовляв, ти ніби й далі невіїзна!

– Деталі увечері, телефоном, та зятям одне: англійську при-
тємом згадуй, щоб могла спілкуватися, бо німаків я набрав до-
статньо. Виступ якийсь готуй англійською про наше літературне
життя. Закордонний паспорт маєш? – уже здалеку, обернувшись,
уточнював, і перехожі теж обертали голову до мене в очікуванні
відповіді...

Раннього листопадового ранку вирушали з Банкової, від Спіл-
ки, до Борисполя; землю вкривав доволі ранній сніг. Вилетіли май-
же вчасно, велетенським «боїнгом», що вражав уяву, бо ми на той
час якось уже й не літали. Моїми сусідами в «трійці» крісел були
Віктор Кордун та В'ячеслав Медвідь. А взагалі товариство строка-
тістю своєю вражало не менше за «боїнг» і щось таке чи то симво-
лізувало, чи просто віддзеркалювало, легенько при цьому шаржу-
ючи. Нас і так було майже три десятки, але саме через ту строка-
тість видавалося, що значно більше. Наприклад, половина тієї
громади цілком сприймала знаменитий тоді вірш Сашка Ірванця
«Любіть Оклахому», друга ж половина вважала його блюзнірським
зазіханням на святощі. А що група Бу-Ба-Бу була представлена
в повному складі, та й взагалі молоді сили майже переважали
(саме так, майже), то певне напруження виникало саме собою.

Зате всі з однаковим інтересом поставилися як до сніданку, так
і до пропонованих у літаку напоїв. Усе ніби йшло добре, капітан
повідомив, що пролітаємо над Бухарестом. Аж раптом літак стру-
сило, потім ще. Стюардеси закликали сісти й пристебнутися, голо-
си їхні стали відчутно тривожними. Чого доброго, майнула думка,
треба було уважніше слухати той інструктаж на початку – про ко-
ристування рятувальними жилетами. Як з'ясувалося, ми ввійшли
в турбулентну зону і майже до кінця з неї не виходили. Але коли
пішли на зниження і почалися неймовірно красиві картинки, все
швидко забулося: внизу простяглося узбережжя з яхтами, пляжа-
ми та віллами; басейни, такі ж лазурові, як море, містилися то
у дворах, то на дахах... Інша реальність, таки геть зовсім інша.

В Афінах нас обійняв теплий легіт, а до всього – нас зустрічали!
Дві молоді шведки – координатор заходу Ева Кумлін та дружина
шведського аташе в Афінах Мішель Андерсон. Хоч місцем збору
учасників стали Афіні, а пунктом початку й закінчення подоро-
жі – порт Пірей, однаке шведи ділили з греками честь і клопоти
господарів. Саме шведи ініціювали й успішно здійснили той круїз
Балтійським морем, у висліді чого постав Балтійський центр пись-
менників та перекладачів на острові Готланд. І серед спонсорів но-
вого круїзу найбільше було саме шведських організацій, установ та
фондів. Слово «круїз» тягне за собою хвіст асоціацій, насправді не
надто дотичних до тієї акції, принаймні суті її. Бо Юрко ще вдома

налаштовував усіх на робочий лад і, як виявилось, мав рацію. Та спершу ми дістали бонус авансом: оскільки рейси від нас до Афін були раз на тиждень – ми прибули серед перших і мали додатковий день в Афінах. Увечері нас приймало в себе подружжя Андерсонів, усе знову було казково гарно, – чи просто надто неподібно до нашого життя, як та студінь і хвища мокрого снігу перед від'їздом на ці небо й зелень, помаранчі та цитрини на деревах, мармурові сходи й хідники... А втім, Мішель, виявилось, успішно поєднувала це красиве життя із самовідданою волонтерською працею в сестринстві Матері Терези...

Вранці після сніданку в готелі поділилися на групки й розійшлися. Перед тим була пригода: Юрко зі своїми швидкостями налетів на розсувні скляні двері: вони не встигли перед ним розкритися, та й він їх просто не зауважив! Дивувався й потирав гулю на лобі, сміявся з усіма. Роман Іваничук узяв нас із собою на Акрополь (який уночі ми бачили з готельного вікна!). Пан Роман уже бував тут, тож тепер був нашим гідом. Зодоті сходинки Пропілеїв, храм Ніки, Парфенон, археологічний музей. Каміння і статуї, що бачили все, а між тисячолітнім камінням жовті крокуси, як свідчення минулості й незмінності всього... Агора з базилікою, де засідав суд, храм Зевса. Мені все бриніли рядки Зерова:

*Ви пам'ятаєте: в дні тридцяти тиранів
Була та сама навісна пора:
Безмовний Пнікс, безлюдна Агора
І безголосся суду і пританів...*

Був у тому мимовільний докір, мимовільна провина: вже ж Зеров більше за мене заслуговував, аби те все побачити, а натомість побачив північне саяво!..

Спускалися з Акрополя вузькими вуличками, де була сила-силенна котів. Гуртом пішли на базар, бо магазини зачинені, а Марійка Матіос приїхала в мештах на високих підборах, і їй конче треба було купити зручніше взуття. У Юрка майже одразу витягли із задньої кишені гаманця, базар вирував і галасував по-південному, було лячно: отакий майже дитячий страх загубитися від своїх. До готелю добиралися вп'ятьох: ми з Марійкою, Олесь Лупій, перекладачі Всеволод Ткаченко і Володимир Василюк. Довго блукали й напивували, але з того вийшли гарні проходи по Афінах.

Красень-корабель «World Renaissance» наступного ранку чекав на нас у порту. Їдучи автобусом поміж пакгаузами, дивувалася з великих написів грецькою мовою, де ключовим словом була «метафора». Це зауважив і Юрій Андрухович – разом ми дійшли висновку, що йдеться про вантажні *пере-везення*... Проза, як завжди,

зазіхала на поезію. І на кораблі також – спершу тренінг із рятувальними жилетами й човнами, бо циклон, що потрусив нас у повітрі, ще був тут, і ми мали йти крізь нього, особливо після того, як виїдемо в Чорне море. Вже потім – розкішний ланч як привітання від команди, а також вітальне слово президента Шведської спілки письменників Петера Курмана, чимось подібного і на Карлсона з пропелером, і на Покальчука. Останній уже «забив цвяшка», коли йому надали слово як співкоординаторові всього заходу. Річ у тім, що Курман, аби виразніше пов'язати новий круїз із попереднім, говорив про шлях річкою Дніпро *via Russia*, – тож Юрко не тільки вніс уточнення, а й зробив це, може, дещо різкувато, проте наша спільнота виявилася одностайною з ним.

Напевно, якось я трохи загрузла в тодішніх наших злиднях, бо й пароплав мене вражав, як раніше літак і готель, – велетенський, надзвичайно комфортабельний. Добре, що «Адмірал Нахімов» на той час уже дещо забувся, а фільм «Титанік» ще не існував навіть у задумі. І затишна каюта на двох, на одній із палуб, що мала ім'я Діоніса. Але Марічку так мучила чи то морська хвороба, чи жорстока мігрень, що довелося викликати їй лікаря. Старенький Айболить-бельгієць поміряв тиск, зробив заштрик і виписав рахунок на 32 долари, але забрав його з собою, нам залишивши цікавість, чи то буде коштом якоїсь страховки, а чи доведеться платити. Вже потім з'ясувалося, що крім корабельного лікаря є ще в складі шведської делегації пан Тор вон Шреб, сивий аристократ, що практикував хірургію в Кореї, Ефіопії та Кампучії, а на пароплаві залюбки роздавав стражденним пігулки, а також наліплював за вухо спеціальний кругленький пластир. Казали, що допомагає.

Одним із перших робочих заходів круїзу була блискуча лекція шведського професора з Афін, письменника й дипломата Стуре Ліннера «Чорне море в міфах і в історії». На той час ми ще пливли Егейським, Чорне було попереду, і Константинос Москоф, грецький консул у Єгипті, оповідав про «Еллінський шлях» та еллінську місію в культурі, про Діалог з Іншим, Логос і практикум із діалектики... Того ж таки дня відбувся один із ключових семінарів під назвою «Дороги вікінгів, шляхи аргонавтів та інші метафори», вів його Юрко Покальчук і, слід сказати, робив це класно: вільно, темпераментно, цікаво. Пафос цього семінару, а в певному сенсі й усього круїзу, полягав у тому, що всі європейські культури здавна пов'язані між собою, – дарма, що найчастіше ті зв'язки неочевидні, недостатньо досліджені та усвідомлені. Тому на перший погляд культури – скажімо, шведська й грецька – можуть виглядати вельми віддаленими і в цій віддаленості окремішніми. А насправді жодна культура не є «островом», і зв'язки,

перегуки, контакти чи їх відгомони можна знайти скрізь. Як тепер розумію, саме там формувалися й формулювалися на майбутнє важливі ідеї: передчуттями глобалізації та європейського єднання було буквально просякнуте повітря, а постмодернізм спокушав можливістю полегшити засвоєння тих ідей пастишем та грою. Саме в такій поетиці все й відбувалося. Щоправда, збагнути все це означало відмовитися від багатьох стереотипів, подивитися новими очима. Отак, як по-іншому осягнули час грецькі поети Дімітріс Калокіріс та Анастасіс Вестонітіс, здійснивши своєрідну реконструкцію відчуття часу в аргонавтів.

Далі почалося й до кінця тривало те, що буває на великих конференціях та конгресах: дивинься у програму – й душа розривається між заходами, що відбудуться синхронно. Щовечора турботливі стюарти підсовували під двері розпорядок на наступний день, і було вже наперед зрозуміло, що всього не вхопиш. Але для всіх щовечора у головному салоні (де на початку ми міряли рятувальні жилети) відбувалися презентації представлених на пароплаві літератур: грецької, тоді разом української, грузинської та абхазької, потім румунської та молдавської, далі болгарської, турецької... Більш камерно, ясна річ, проходили зустрічі локальні, що обговорювали, зокрема, «бінарні» проблеми – не лише літературно-культурні, часом і політичні. Коли, приміром, спільно засідали грецькі й турецькі письменники – відчувалося, що розмова там точиться дуже непроста: був час неабиякого загострення у стосунках двох держав. Там само, в затишному барі біля кінозалу, відбулася зустріч, що стала для мене одним із найяскравіших вражень подорожі. Ці двоє людей представляли Сербію, а конкретно непартійну організацію «Белградське коло», котра об'єднувала сили інтелектуального опору державній політиці та війні. Тій війні, що зав'язала для Європи і світу болючий та нерозв'язний «балканський вузол». Пані Борка Павічевич, драматург і видавець, та пан Обрад Савич, письменник і філософ, оповідали про дивовижну за громадянською мужністю, гуманістичною переконаністю діяльність «Белградського кола» як про річ звичайну й самозрозумілу, – хіба що небезпечну для життя...

Програма була розроблена заздалегідь, бездоганно підготовані інформаційні матеріали надходили вчасно, а проте життя однаково вносило корективи. Чомусь не відбувся семінар з інтригуючою назвою «Наше майбутнє минуле», однак запас ідей «нового історизму», пов'язаних із цим задумом, відчутно влився в інші дотичні теми як один із інтелектуальних «трендів». Натомість зусиллями окремих особливо харизматичних учасників, як-от письменник-курд із турецької делегації Кан Юсел, пріоритетними стали теми

«Свобода слова письменника» та «Права людини і проблеми національних меншин». Не виглядало тоді, що це теми надовго-довго: атмосфера всього заходу налаштовувала на оптимістичний лад, на утопічно-прогресистські ілюзії. І на впливовість саме нашої спільноти, – народився навіть парафраз назви корабля – «Word Renaissance»... Майже чотириста літераторів із тридцяти країн почувалися силою, здатною саме словом впливати на долю світу.

Курда Юсела неможливо було не завважити: вже вельми літній, бородатий, дуже активний, із унікальним низьким і гучним голосом. Фаворитом цілої турецької делегації був молодий Орхан Памук, майбутній нобеліант, у каталогу учасників представлений як «нова зірка», чії твори вже тоді були видані сімнадцятьма мовами. Якби ж був час уважніше вивчати той каталог – але часу справді не було: «робочий день» починався одразу після доволі раннього сніданку і тривав за північ. Обговорюючи якесь питання, ми з Тарасом Возняком зачудовано мидувалися, як наша молодь опівночі наминала ті смакоти, що їй далі парували на довжелезній «роздачі» у головному салоні. Перевага молодості: ще віритися, що можна і наїстися, і виспатися «про запас».

Загалом же ми до певної міри виявилися замкнені на самих себе: англійською, як Юрко й попереджав, володіли не всі, росіяни, що пробували навести мости, він, за його висловом, «бортанув». А прибалти, наприклад, воліли англійську і на контакт російською йшли неохоче. Пригадувалося, як Покальчук переконував, але не переконав дирекцію Інституту літератури створити при Інституті курси англійської мови, інтенсив для всіх... Андрухович активно спілкувався з німцями німецькою, я розбалакалася з румунами та молдаванами румунською (призабутою, так що часом допомагала собі англійською), Сева Ткаченко дискутував із кимось французькою... По-справжньому добра англійська була в Олександра Гриценка, гож на презентаціях він неабияк виручав, хоч виглядало чомусь, що робив то не надто охоче. Натомість залюбки підключалися Анатолій Григорович Погрібний та Олег Іванович Микитенко, але це була англійська у версії радянського ще інституту міжнародних відносин, за якою впізнавали виплеканих там дипломатів: повне ігнорування правил вимови. Отож ми пізнавали ще й самих себе; зрештою, в тому також був безумовний сенс і потреба. Василя Герасим'юка, Ігоря Римарука чи Віктора Кордуна мені було так само цікаво спостерігати й слухати, як і читати.

– Дивлюся я на тебе, Марічко, – лагідно проказував Іваничук, – така ти маленька, а все, що треба, є! – Йой, пане Романе, виджу, що з вас замолоду добрий бахур був! – удавано сердилася Марічка. – А був-був, – так само ласкаво погоджувався Іваничук.

Найсмішніше, що серед портів, де зупинявся наш корабель (то ніби окрема стрічка незабутніх вражень), першим був Одеський; таким чином ми знову опинилися в Україні, ще й у ролі гейби господарів. Тож я знову почувалася винною: за доволі, правду кажучи, совково-шароварний концерт у якійсь незатишній, наче неприбраній залі; за сумний стан уславленої будівлі одеської опери, навіть за погану каву в якійсь кнайпі. І ще за те, що на Потьомкінських сходах до Анатолія Костецького і Славка Стельмаха підійшла дівчинка років одинадцяти на вигляд і щось таке сказала, що Костецький обурено заволав «Іди додому, вчи уроки!»... Інтонація була неповторна: щирий гнів і доброта разом – то справді був голос дитячого письменника.

В Одесі відбулися деякі зміни у складі нашої групи: до нас приєднався Богдан Сушинський, натомість Іван Малкович, пославшись на хитавицю, вже не повернувся на корабель. Було відчуття, що може ще якісь причини додалися, адже й усередині вікових груп могли виникати проблеми; був ще й жаль, що міг же поїхати хтось інший: побачити півсвіта, надолужити, як я, усе невиїзне радянське минуле.

Щойно поверталися на борт, як відновлювався робочий ритм. Комп'ютерні експерти, представники шведських фірм у спеціальному центрі готові були надавати допомогу в опануванні нових систем для писання й читання. На жаль, на той момент нам було ще надто далеко до таких речей, принаймні – так виглядало, а гуманітарна освіта й мовні бар'єри лише посилювали той комплекс. Та все ж ми не пасли задніх: Ткаченко з Василюком брали участь у перекладацькому семінарі, «бубабісти» показали й прокоментували привезений із собою любительський фільм про свій гурт, про оперу «Крайслер-імперіал» і мистецький Львів. На семінарі «найвищої температури», присвяченому проблемам націоналізму, національної та культурної ідентичності, культурної толерантності жвавий інтерес викликала доповідь українського філософа й видавця Юрія Прилюка «Національна самоідентифікація як комунікативний процес», а також виступ у дискусії культуролога Тараса Возняка.

І звичайно ж, інтерес усезагальний, професійний, можна сказати – цеховий викликав семінар із проблем авторського права. Зрозуміло, що не вельми комфортно почувалися на ньому представники країн, що не входили, як-от наша, до міжнародних організацій, покликаних боронити авторське право. І вже достатньо давно не було Союзу, аби й далі списувати все на нього... Зокрема, йшлося про різного роду піратство, зосібна на теренах колишнього Союзу. Але й тут перемагав оптимізм, ще не думалося, що це

хронічне та непереборне, і розв'язання проблеми здавалося лише справою часу.

Були також фільми, демонстрації слайдів, поетичні турніри, спільні проекти (один, приміром, мав назву «Напиши оповідання з вуличним дитям»). Були й контакти суто особисті, що починалися з випадкового сусідства під час сніданку чи вечері або під час автобусних екскурсій у портах. Підтверджувалося, що світ тісний: латиш Кнут Скуєніекс пообіцяв передати мої вітання нашій спільній приятельці, письменниці і мисткині Гунді Зікмане; з абхазцем Денисом Чачхалія згадували Літінститут, де й познайомилися, а з Лео Ботнару – північну Молдову та її український анклав і мої рідні Хологори... Після Одеси були Констанца, Варна, Стамбул, Ізмір. Салоніки та Дельфи ми, на жаль, не побачили: в Ізмірі затрималися майже на добу через сильний шторм. Саме там у нас загубився Анатоль Перепада. Вони з Вітольдом Кирилюком поверталися на корабель і вже трохи запізнювалися (ще ж ніхто не знав, що через штормове попередження простоїмо там довго). Один пропонував узяти таксі, другий не погоджувався, посварилися; Анатоль таки сів у авто, а його товариш дістався пішки. Водій не зрозумів іноземця і завіз його на якісь зовсім інші причали. Ми були стурбовані й знічені, раділи з вимушеної затримки і сподівалися, що наш товариш ось з'явиться: догнав же катером наш корабель румунський письменник-емігрант із грецької делегації Віктор Іванович, коли рвонув із Констанци до Тульчі провідати батьків, тож потім не встигав. Найдужче переживав О. Лупій: як спілчанське начальство і просто як добра людина, ходив розгублений, аж змарнілий. Загалом же амплітуда реакцій вражала. Та ось ми вже відпливаємо, дивлюся на турецький берег і мальовнича бухта виглядає мені пасткою, що проковтнула сердегу Анатолія, і обливаюся сльозами, згадуючи «ворожіння» по імені, яким поділився теж спохмурнілий Андрухович: Анатолій пропав у Анатолії – «пере-пав»... Біля того ілюмінатора в закутку Main-lounge мене і знайшов домну Іванович та й забрав до румунів; там подружжя Деніса й Ніколає Прелипчану умовили мене випити щось таке міцне й холодне, аби полегшало. Якою ж неймовірною втіхою було довідатися вже в Афінах, що Перепада знайшовся! Думаючи, що на корабель він спізнився, самотужки добрався до Стамбула, а там наше консульство допомогло йому дістатися додому, до Києва.

Нам знову таланило з тим розкладом авіарейсів: мали overtime у Афінах. Знову відчули інтерес та симпатію до нашої країни: Анастасіс Вестонітіс із дружиною запросили нас до таверни грецьких моряків, а на вечір ми мали запрошення до класика грецької літератури Антоніса Самаракіса (він і його дружина також були

учасниками круїзу). Дорогою звідти молодий колега, з яким ще на кораблі ми сильно посперечалися щодо його «наїзду» на одного з наших письменників, перепросив і запропонував мирову, – то та-кож було втішно.

Хай залишаться тільки добрі спогади: про златаво-жовте каміння Акрополя, про вітер і солоні бризки над Босфором та міна-рети Стамбула обабіч, запальні румунські мелодії у виноробів Мурфатлару, келії монастиря Аладжа поблизу Варни, вибиті у прямовисній скелі вапняку. І як сходив над морем велетенський місяць, а за кораблем так пінилася вода, що можна було повірити Ірванцевим байкам, ніби з корабля для кращого ефекту підлива-ють шампунь!

Отже, хоч ми й не потрапили в Дельфи, проте підсумковим до-кументом круїзу таки стала, як було задумано, «Дельфійська де-кларація», що засвідчила спільну віру письменників у силу й зна-чущість культури, спільну готовність долати бар'єри роз'єднаності, упереджень, непорозумінь.

Думаю про те, як різюче змінився відтоді світ і водночас – як мало він змінився. А найбільш, либонь, незмінне – це віра негоці-антів літератури, культури у перемогу світла й добра, у «слова по-етів прозорливих»... World Renaissance, Word Renaissance...